

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARIDA TABIAT VA INSON HAQIDAGI EKOLOGIK G'OYALAR TIZIMI

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti

abozorova@dtpi.uz

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8022282>

ARTICLE INFO

Received: 31st May 2023

Accepted: 08th June 2023

Online: 09th June 2023

KEY WORDS

Ekologik ta'lim, tabiiy resurslar, va atrof-muhitni muhofaza qilish.

ABSTRACT

Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining ekologik bilim darajalari o'rganilib, uzluksiz ekologik ta'lim masalalari muhokama qilingan. Bundan tashqari, ona zaminga bo'lgan hozirgi kundagi munosabat, ekologik madaniyat haqida mulohazalar yuritilgan.

KIRISH

Uzoq vaqt davomida "tabiatni bo'ysundiruvchilarni" shakllantirgan ta'lim tizimi bugungi kunda o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. Tabiiy resurslar sekin-astalik bilan tugab bormoqda. Agar ilgari tabiat o'rganilgan bo'lsa va tabiiy -tarixiy xarakterdagi bilim va ko'nikmalar birinchi o'ringa chiqqan bo'lsa, bugungi kunda shaxsiy o'sishni tashkil etish bola rivojlanishining eng yuqori pog'onasiga ko'tarilgan va shuning uchun o'zini samarali o'zgartiruvchi, ijodiy, ichki va ma'naviy shaxs sifatida rivojlantirish.

Ekologik ta'lim g'oyalari sivilizatsiya boshida paydo bo'la boshladi va barqaror rivojlanib, hozirgi paytda shakllanmoqda. Shu bilan birga, ta'lim tizimlari yosh avlodni atrof-muhitning ahamiyatini anglashga yo'naltirmadi va tabiiy sharoitda samarali ekologik ish ko'nikmalarini shakllantirmadi. Zamonaviy boshlang'ich maktabda samarali emas, balki shaxsning bilim tarkibiy qismiga katta e'tibor beriladi. Faqat yaqinda shaxsning haqiqiy qadriyatlarini tarbiyalashga qaytish, xususan, tabiatga qaytish sezilarli bo'ldi. Biroq, amalda boshlang'ich maktab bolasining ekologik madaniyati asoslarini rivojlantirish tabiiy sharoitda amalga oshirilmaydi. Shu bilan birga, sinfda olingan bilimlar faol ijtimoiy pozitsiyani shakllantirmaydi, aksincha "tabiat iste'molchilari" pozitsiyasini tarbiyalaydi¹. Bizning fikrimizcha, boshlang'ich maktabda tabiiy sharoitda darslarga nisbatan sinf xonasida o'tkaziladigan tabiatshunoslik darslari yosh o'quvchining ekologik madaniyati asoslarini rivojlantirishda kam imkoniyatlarga ega. Tabiiy sharoitda darslarda ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilarida faol ekologik faoliyatni, tabiatga hurmatli munosabatni tarbiyalashga yordam beradi deb taxmin qilinadi². Boshlang'ich maktab o'quvchisining ekologik madaniyati asoslarini rivojlantirishning maqsadi

¹ G'ulomov P.N., Inson va tabiat, T., 1990.23-bet.

² To'xtaev A.S., Hamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent, O'qituvchi, 1994, 67-bet.

o'qituvchi tomonidan tabiatga, atrof-muhit munosabatlariga kognitiv qiziqishni ta'minlash uchun pedagogik sharoitlarni yaratish, faol hayotiy pozitsiya asosida ekologik ong va fikrlashni shakllantirishdir. Ekologik ongni uyg'otish insonning yerdagi yangi rolini anglash bilan uzviy bog'liqdir. Hozirgi vaqtda texnologik taraqqiyot va urbanizatsiya tufayli inson o'zini va atrof-muhitni biosferya ichida bir butun sifatida his qilishni to'xtatdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida tabiat va inson haqidagi ekologik g'oyalar bilan bog'liq masalalarni xorijiy olimlardan I.D.Zvyerev, B.G.Yoganzen, V.M.Minaeva, N.N.Moiseev va boshqa pedagog olimlar o'rganishgan. Mazkur olimlar fikricha, sayyoradagi ekologik inqiroz oxir-oqibatda atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha mutaxassislarning faoliyatini emas, balki maxsus ekologik ta'lim tizimi "yutadi". Bu tizimning muhim tamoyili ekologik ta'limning uzluksizligi bo'lib, u insonni butun umri davomida o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning o'zaro bog'liq jarayonini anglatadi: bog'cha-maktab-universitet.

L.P.Simonova o'zining "Kichik maktab o'quvchilari bilan ekologiya bo'yicha axloqiy suhbatlar" maqolasida ekologik ta'limda quyidagi jihatlarni ta'kidlaydi:

-kichik o'quvchining ekologik muammolarga qiziqishini rivojlantiradigan va dunyoning ilmiy manzarasi haqida tasavvurni shakllantiradigan mazmunning ilmiy va kognitiv jihati ob'ektlar va hodisalarning xususiyatlarini, ularning xilma-xilligini ochib beradigan material bilan ifodalanadi. Maqolada qo'llanilgan metod shundan iboratki, pedagog olimlarimiz tomonidan boshlang'ich sinflarda ekologik ta'lim va tarbiyaning bugungi kundagi holati va uning ekologik muammolarni hal qilishdagi o'rni yetarli o'rganilmagan.

NATIJALAR

Kichik yoshdagi o'quvchilar uchun atrof-muhit haqidagi bilimlarning butun majmuasi qiziqish bilan ranglanadi. Bu bolalarning o'z uyiga - tabiiy va ijtimoiy muhitga munosabatini shakllantirishda juda muhimdir. Mazmunning qimmatli tomoni bolalarga o'rganilayotgan ob'ektlarning tabiat va inson hayotidagi ko'p qirrali ahamiyatini ochib berishga mo'ljallangan. Bu jihat umuman ta'lim mazmunida, xususan, ekologik ta'limda yetakchilik qiladi.³ Sayyoramizda hayotni saqlab qolish uchun inson salomatligi uchun qulay muhit kerak. Shuning uchun sivilizatsiya taraqqiyoti shaxsni takomillashtirishga, insonparvarlik g'oyalarini, yangi qadriyatlar tizimini shakllantirishga qaratilgan:

- eng oliy qadriyat sifatida barcha ko'rinishlarida hayot;
- ekologiya tomonidan o'rganiladigan murakkab tizimning tarkibiy qismi sifatida shaxs;
- tabiatning umuminsoniy qadriyatlari;
- biosfera va insoniyat jamiyatining rivojlanishi uchun javobgarlik.
- ekologik ta'lim mazmunining me'yoriy jihati - insonning tabiiy va ijtimoiy muhitdagi xatti-harakatlari va faoliyati qoidalari (ko'rsatmalari va taqiqlari).

Umumjahon axloq me'yorlariga rioya qilish har bir insonning odamlar o'rtasidagi munosabatlarda, tabiat ob'ektlari bilan, o'z sog'lig'iga nisbatan xulq-atvorining umumiy madaniyatining ko'rsatkichidir. Ekologik madaniyatning asoslari, boshqa madaniyatlar

³ To'xtaev A.S., Hamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent, O'qituvchi, 1994, 67-bet.

singari, bolalik davrida qo'yiladi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda mazmunning bu jihatini ochishga alohida e'tibor qaratish lozim.⁴ Ekologik ta'limda mazmunning amaliy-faoliyat jihatini me'yoriy jihatdan kam ahamiyatga ega emas. Amaliy faoliyat - paydo bo'lgan munosabatlarning yakuniy natijasi, ong va his-tuyg'ularni rivojlantirish mezonini. Shu bilan birga, insonning tabiat bilan munosabatlari ham shakllanadi va faoliyatga asoslanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, boshlang'ich maktab yoshida amaliy faoliyatni tashkil etish o'ziga xos xususiyatlarga ega: bolalarga nima va qanday qilishni o'rgatish kerak.⁵

MUHOKAMA

Atrof-muhitga munosabatni belgilovchi ekologik madaniyatni shakllantirish ko'p jihatdan o'quvchilarning yosh xususiyatlari va imkoniyatlariga bog'liq bo'lgan murakkab jarayon sifatida qaralishi kerak. Boshlang'ich maktab ta'limining birinchi bosqichidir. Kichik maktab o'quvchilarining ekologik ta'limining o'ziga xos maqsadini quyidagicha shakllantirish mumkin: tabiat va tabiat haqidagi hissiy va oqilona bilimlarning birligi asosida atrof-muhitga, sog'likka ilmiy-kognitiv, hissiy-axloqiy, amaliy-faol munosabatni shakllantirish.

Ushbu formula yosh o'quvchilarning yaxlit dunyoqarash, tug'ma qiziquvchanlik va hissiy moyillik kabi psixofiziologik xususiyatlariga asoslanadi. Tabiiy va ijtimoiy muhitni, tabiat va jamiyatlardagi xulq-atvor qoidalari va normalarini o'rganish usullarini o'zlashtirish kabi masalalarni o'z ichiga oladi. Ekologik ta'limni maqsadli belgilashda bunday o'ziga xos xususiyat ham qayd etilgan. Bolalarda ekologik madaniyat elementlarini shakllantirishning muhim sharti sifatida insonning tabiiy va ijtimoiy muhiti haqidagi hissiy va oqilona bilimlarning ajralmas birligi.

Binobarin, boshlang'ich maktabda ekologik ta'limning strategik maqsadi, mutaxassislar ta'kidlaganidek, rejalashtirilgan natijani nazarda tutadi: ideal-boshlang'ich maktab bitiruvchisi modeli. Bu quyidagi vazifalarni hal qilishni talab qiladigan murakkab jarayon: o'qitish - inson yashashi chegaralarida yer tabiatining ekotizim tashkil etilishi to'g'risida bilimlarni shakllantirish; o'z hududidagi atrof-muhitning holati va aholi salomatligini o'rganish, baholash va yaxshilash bo'yicha intellektual va amaliy ko'nikmalar tizimlari;

- sog'lom turmush tarzini amalga oshirish va atrof-muhit holatini yaxshilashga qaratilgan ehtiyojlarni (motivlar) tarbiyalash;
- intellektual sohani rivojlantirish - ekologik vaziyatlarni maqsadli, sababiy va ehtimollik tahlil qilish qobiliyati; hissiy soha - atrof-muhit holatini estetik idrok etish va baholash; irodaviy soha - ekologik muammolarni hal qilish qobiliyatiga ishonch; ekologik bilimlarni tarqatish va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha amaliy tadbirlarda ishtirok etish istagi.

Zamonaviy maktabning eng muhim vazifalaridan biri o'quvchilarning ekologik ongini oshirish, ularni tabiiy resurslardan tejamkorlik bilan, ehtiyotkorona foydalanish

⁴ Rafikov A.A. Geoekologik muammolar. – Toshkent, O'qituvchi, 1997. 68-bet

⁵ Odum E. Ekologiya. – Moskva, Prosvechenie, 1968.

ko'nikmalari bilan qurollantirish, tabiatga nisbatan faol insonparvarlik pozitsiyasini shakllantirish, ya'ni tarbiyalashdan iborat.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich sinf o'quvchilarini atrof-muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi va ekologik ongi va madaniyatini oshirishning nazariy asoslarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, bu jarayonning metodik jihatlarga ahamiyat berilishi va turli davr tadqiqotchi olimlarining nazariy xulosalariga amal qilinishi lozim. Shundagina ijtimoiy hayotni bir qismi bo'lgan ta'lim jarayonida yoshlarning atrof-muhitga to'g'ri munosabatini shakllantirishimiz mumkin.

O'quvchi-yoshlarni erta maktab yoshidan tabiatga, jonivorlarga mehr-muhabbat ruhida voyaga yetkazish asosiy maqsad qilib olinganligi ham bejiz emas. Shuningdek, yoshlarni atrof-muhitga to'g'ri munosabatini shakllantirishda ularni ong va tafakkur darajasi, dunyoqarashini holatini ham inobatga olgan holda metodik tizimni aniqlashimiz bizning faoliyatimiz samarali bo'lishiga xizmat qiladi.

References:

1. G'ulomov P.N., Inson va tabiat, T., 1990.23-bet.
2. To'xtaev A.S., Hamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent, O'qituvchi, 1994, 67-bet.
3. To'xtaev A.S., Hamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent, O'qituvchi, 1994, 67-bet.
4. Rafikov A.A. Geoekologik muammolar. – Toshkent, O'qituvchi, 1997. 68-bet
5. Odum E. Ekologiya. – Moskva, Prosvehenie, 1968.